

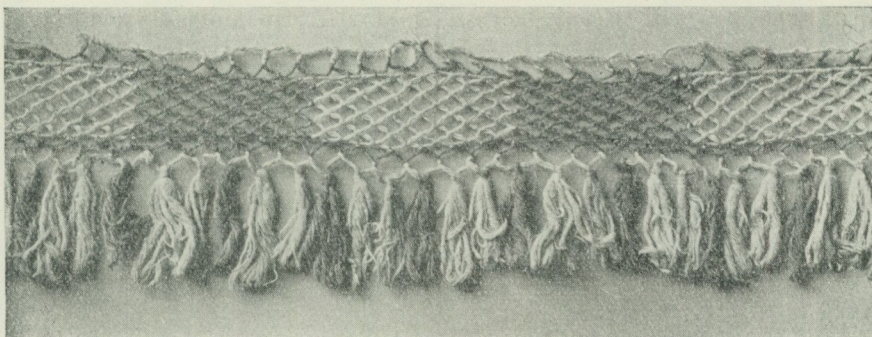

Fig. 1. Handduksspets. Hvit och röd. Torna hd, Skåne.

Skånska nätspetsar.

Af

Maria Collin.

Sagan berättar, att i tidernas gryning en fiskmänniska steg ur hafvet och undervisade den vaknande mänskligheten i allsköns handaslöjd. Det var Venus, som hvar morgon höjde sig ur djupet men på aftonen åter försvann i vågorna för att efter solnedgången lysa som en stjärna på himmelen. Hon lärde kvinnorna att odla lin, att spinna, tvinna och fläta och att knyta nät. Nätet var den första spetsen.

Nätspetsarna hafva ju i själfva verket mycket gamla anor; naturfolken använda knutna nät vid jakt och fiske, och här i Norden har man funnit nätrester ända från stenålderns dagar.

Plinius och Herodotos omtala, att nätarbete blomstrade i Egypten och de prydnader af nät med glaspärlor som bäras af mumier vittna äfven därom. Assyriska reliefer afbilda filetartade föremål, och man finner sådana bland de koptiska textilierna.

Nätbroderiet, medeltidens opus filetorum el. opus araneum, började redan tidigt uppträda i Europa. I Tyskland och Spanien användes under 13:e och 14:e årh. nätverk af kulört silke som hufvudprydnad. Under början af 16:e årh. var denna spetsart (punto a maglia quadra) varmt omhulldad i Italien för både kyrkligt och profant

bruk och äfven i Frankrike rådde stor förtjusning öfver sådant spetsverk (filet, lakis). Filetarbeten i groft material och med stort tilltagna renässansmönster fingo användning som förhängen och täcken. Man älskade en tid att göra brokiga arbeten, men det enbart hvita nätbroderiet vann efterhand allt mera terräng. Lättast att framställa och mest användbara voro de spetsar som monterade dukar och sänglinnen.¹ Lacisen kom under 17:e årh. i Frankrike äfven i bruk för den elegantare toaletten som manschetter, kragar och hårprydnad. I Persien har brokigt nätverk i silke utförts ända in i

Fig. 2. Örngåttspets, Hvit. Bara hd, Skåne.

19:e årh., och det säges i allmänhet ha utgjort en omtyckt sysselsättning i orienten, ej minst för haremsdamerna.

De skånska nätspetsarna förekomma både utan och med broderi, de förra sällan, de senare i stor mängd i synnerhet som örngåttspetsar infällda vid kuddvarets ena kortsida. Vanligen äro bottenens maskor kvadratiske, men ibland tagna i diagonal riktning (fig. 3). Sedan knytningen spänts i en ram, utfördes broderiet dels med trädstygn (point de reprise), dels med langettstygn (point d'esprit). På en och annan spets får man se dubbla langettstygn, d. v. s. två på hvar sida af rutan. Man kallade detta resp. enkel- och dubbelsingling. Trädning och singling äro det karakteristiska för denna spetsart, äfven om någon gång andra stygn kunna förekomma.

¹ Filet som linnebesättning ses på en fresk af L. Costa (1488) i S. Giacomo, Bologna

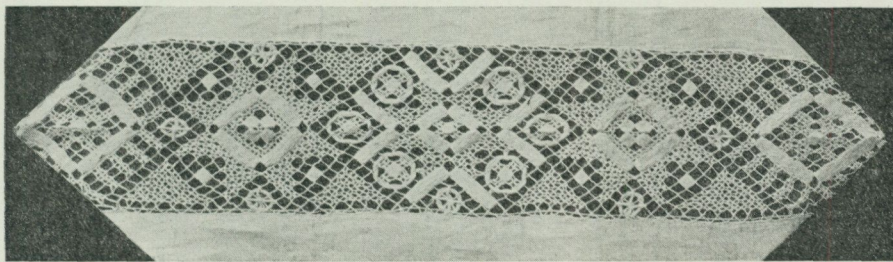

Fig. 3. Örngåttspets. Hvit. Bara hd, Skåne.

Det förefaller som om helhvita spetsar varit mest använda men dessemellan blandade man in mer eller mindre kulört. Från Gärds härad föreligga mycket brokiga ting, exempelvis trädning i hvitt och rött med singling i hvitt på blå botten. Orneringen är rikt växlande, dels geometrisk, dels stiliserade människor, fåglar och växter. Mönstren torde väl, när de ej direkt syddes af från utländska införda spetsar, förskrifva sig från de många italienska och tyska mönsterböcker, som kringspredos på 15- och 1600-talen. Fågelmönstret fig. 2 förefaller ha varit ett af de mest gängse. Ett liknande återfinnes i Peter Quentels »Musterbüchlein» (Köln 1527—1529). Venetianaren Vinciolo's mönsterbok af 1606 har liknande fågel- och träd-motiv och andra mönster med trädning och singling som hos de skånska spetsarna. Likartade förebilder finner man hos Zoppino (1530) och i Hans Hofers »Formbüchlein» (Augsburg 1545) m. fl.

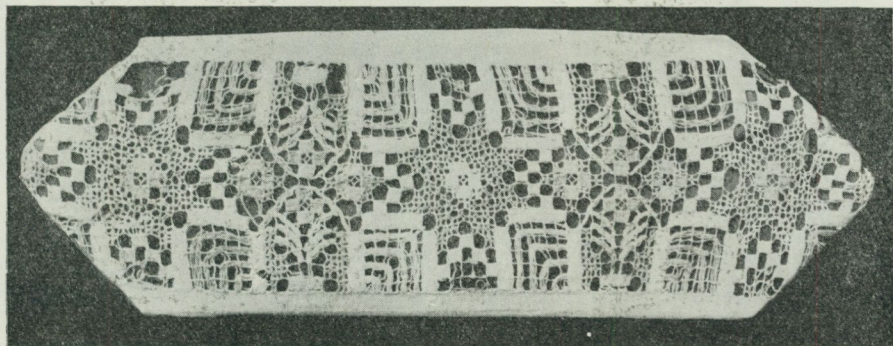

Fig. 4. Örngåttspets. Hvit med rödt. Torna hd, Skåne.

10—180114. *Fataburen* 1918.

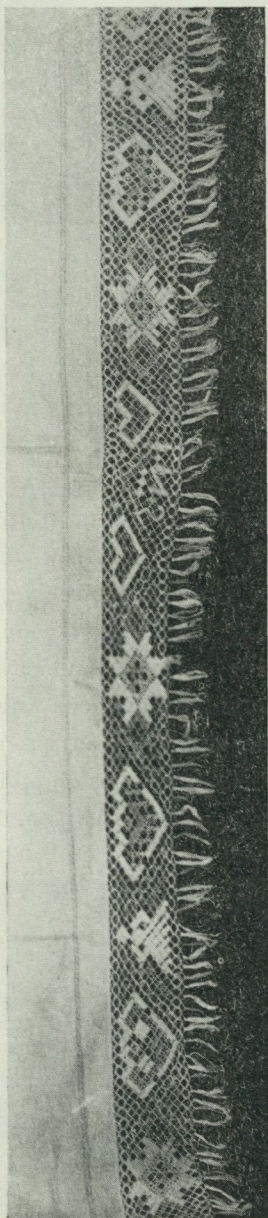

Fig. 5. Spets på bordändsduk. Hvit med rödt. Ingelstads hd, Skåne. Nordiska Museet.

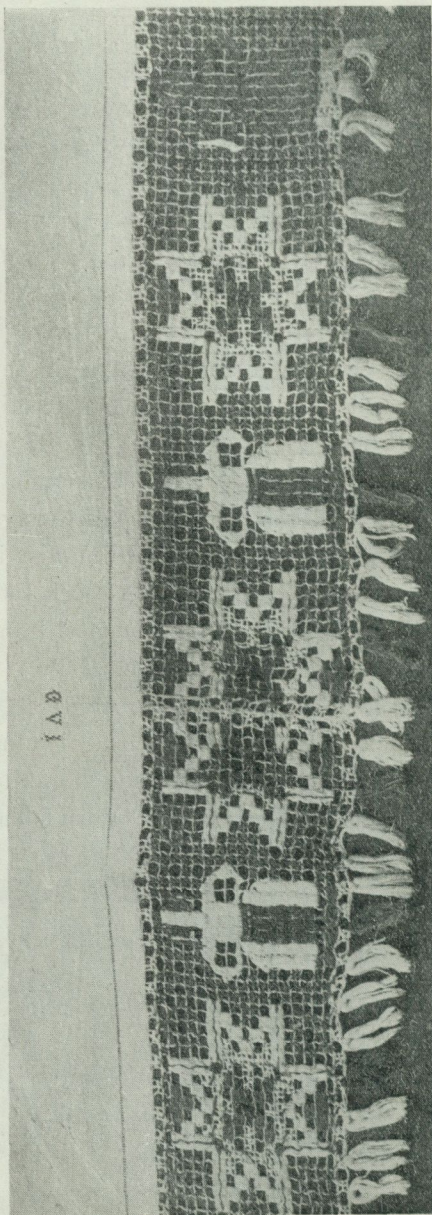

Fig. 6. List på parlakanssäng. Hvit, röd, gul. Ingelstads hd, Skåne. Nordiska Museet.

I främsta rummet hafva örngåttspetsarna nämnts, emedan sådana funnos i alla allmogehem, där det ej var alltför fattigt, och hafva bibehållits i bruk till den dag som är. Men knytspetsar prydde andra bruksföremål, exempelvis handduk, bordändsduk och likhandkläde. Kantspetsar plägade förseas med tofsar, bildande frans.

Det skånska nätverket hade — som man ju också måste antaga — motsvarighet inom andra delar af landet. Särskildt torde böra nämnas de halländska långa hyllremsor eller lister, som vid högti-

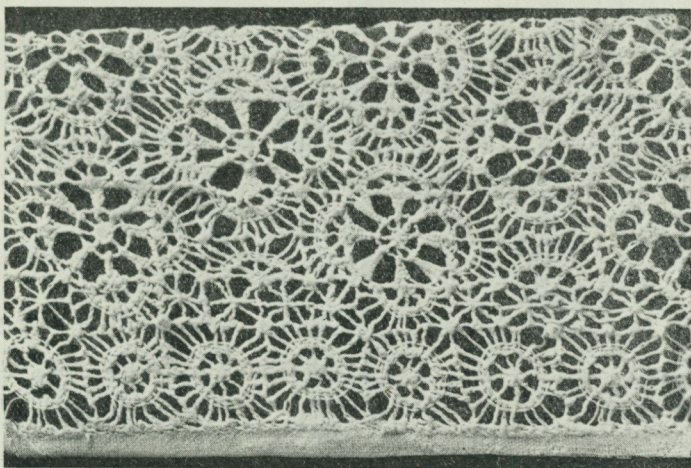

Fig. 7. Örngåttspets. Bara hd. Skåne.

derna sattes på ryggåsstugans väggar och tak, Smålands ståtliga takhimlar, Västergötlands sparrlakan för takprydnad och Hälsinglands »pinnhufva». I Historiska Museet i Stockholm förvaras en präktig knuten och trädd medeltida takhimmel.

Äro de nu nämnda spetsarna vanliga, så är det däremot sällan man bland allmogesakerna träffar på reticella. De afbildningar som meddelas, fig. 7—9, visa emellertid, att spetsarten är representerad, dock veterligen endast som örngåttsifällning.

Benämningen reticella (af rete = nät) talar om italienskt ursprung, men en af de många spetsböcker, som innehålla hithörande förebilder, påvisar en mera aflägsen källa. G. Francos »Nuova Inven-

tion» af 1596 har nämligen en plansch,¹ hvars mönster betecknas som »Mostra suriana con altre mestrette di redicello» = Syriska mönster och andra reticellamönster. Genom sina stora handelsstäder, i främsta rummet Venedig, stod Italien i liflig förbindelse med Orienten och mottog därifrån ständiga impulser.

Punto a reticella, som härstammar från genombrutet linnebroderi el. hålsöm utföres antingen på linne i de tomma rutor som uppstått efter utdragning (punto tirato) eller bortklippning (punto tagliato)

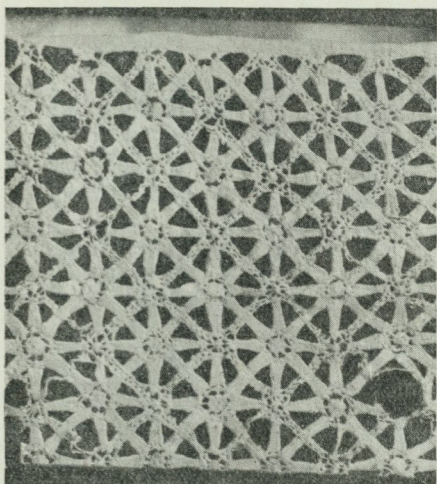

Fig. 8. Örngättspets. Torna hd, Skåne.

af vissa trådar i väfnaden eller på ett kvadratisk rutnät af trådar som fästes på det pergamentunderlag man använder, när man arbetar. Ibland syddes den på knuten botten, se fig. 7.

På en fresk i Sienas rådhus — Freden i kvinnogestalt — af A. Lorenzetti (1338) ser man en kudde med rutor i reticella. Det var i Italien och särskildt i nunneklostren spetsarna bragtes till en så hög grad af fullkomning. Spetssömmen utöfvades som ren industri, det producerades enorma massor, och inkomsten af försäljningen gick till klostrens underhåll. Intresserade utomstående fingo undervisning af klostersystrarna.

Måhända var det våra nunnor som följande modets bud förmedlade öfvergången till nordanland. Kanske ingår också begreppet spetssöm i folkvisans notis om unga Valborg, som sattes i kloster:

»De lærte hende Slynge og Søm».

Äro nu de gamla spetsar och hvitbroderier, som i museerna och i allmänna medvetandet hänföras till allmogeslöjden verkligen att anse som alster af hemslöjd i egentlig mening? Enligt uppgift från flera håll af äldre personer utfördes knytspetsar af de förr så

¹ Afb. i M. Dreger, Entwicklungsgeschichte der Spitze, Wien 1910, sid. 10.

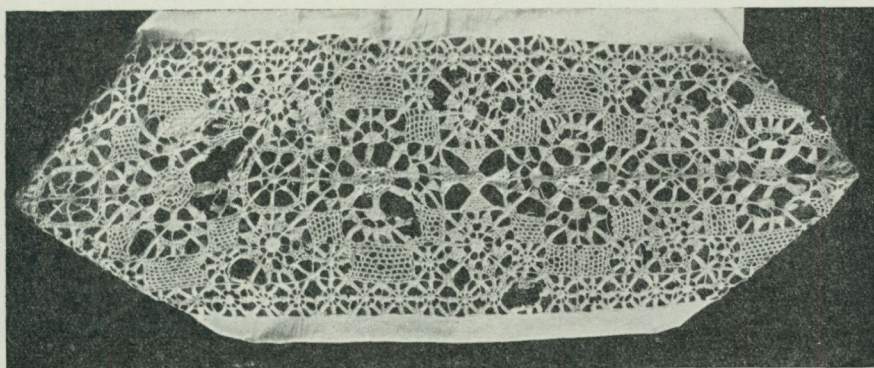

Fig. 9. Örngåttspets. Albo hd, Skåne. Nordiska Museet.

talrikt kringvandrande zigenarföljenas (tattarnas) kvinnor, och dessa brukade få beställningar af allmogemororna. En del af dessa ting torde väl vara auktionsförvärf ur herrskapsinventarier. Och i många bygder bevaras ännu minnet af bofasta skickliga experter, som fingo sitt lefvebröd af att brodera, sy, knyppla och märka och sätta upp klutar, klä brudar och lik och gå till hjälp vid gillena i gårdarna m. m.